І.С. Каракулова, канд. екон. наук, асист.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються проблеми банкрутства підприємств на сучасному етапі. Розглянуто недоліки і запропоновано підходи до удосконалення державної політики щодо неплатоспроможних підприємств.

In the article the problem of bankruptcy of enterprises is investigated on the modern stage. Failings are considered and some going is offered near the improvement of public policy relatively insolvent enterprises.

Основною умовою подальшого зростання національної економіки – є розвиток виробництва. Проте, практично зі здобуття нашою державою незалежності, однією з головних проблем залишається нестабільність діяльності підприємств. Незважаючи на певне покращення результатів їх діяльності, починаючи з 2000 року, нові економічні виклики вимагають додаткового розгляду системної проблеми збитковості вітчизняних підприємств. Питання фінансового оздоровлення українських підприємств набуває надзвичайної актуальності саме в сучасних економічних умовах погіршення загальної ринкової кон'юнктури.

Міжнародний досвід засвідчує, що держані органи влади можуть сприяти створенню ефективної політики ліквідації чи реорганізації збиткових підприємств, у тих випадках, коли ринкова економіка не може самостійно регулювати ці процеси. А здійснюється це через ефективний механізм банкрутства. Однак численні спроби створити досконалу процедуру банкрутства підприємств в Україні до сьогоднішнього часу не дали бажаних результатів.

Серед вітчизняних вчених та авторів, що висвітлювали дану проблематику в останні роки можна виділити таких як: Єлецьких С.Я., Колісник М.К., Кондрашихін А.Б., Копилюк О.І., Терещенко О.О., Онисько С.М., Штангрет А. М. та інші. Незважаючи на постійне зростання обсягів наукової літератури з даної проблематики, необхідно відмітити, що до сьогодні досить мало приділяється уваги витокам неплатоспроможності підприємств та їх взаємозв'язку з макроекономічними процесами. Здебільшого банкрутство розглядається як сталий процес не пов'язаний з економікою в цілому.

Метою даної статті є аналіз сучасних тенденцій зростання неплатоспроможності підприємства і розробка пропозицій щодо покращення механізму забезпечення процедури банкрутства.

Період переходу економіки України до ринкових відносин в 90-х роках супроводжувався виникненням масштабної кризи неплатежів, взаємною міжгосподарською заборгованістю, накопиченням боргів. В цей період кількість збиткових підприємств у економіці сягала 50%. З покращенням економічних умов, починаючи з 2000 року, почала поступово зменшуватись і кількість збиткових підприємств. Однак, у 2008 році, з погіршенням економічної ситуації, частка збиткових підприємств знову зросла (рис 1).

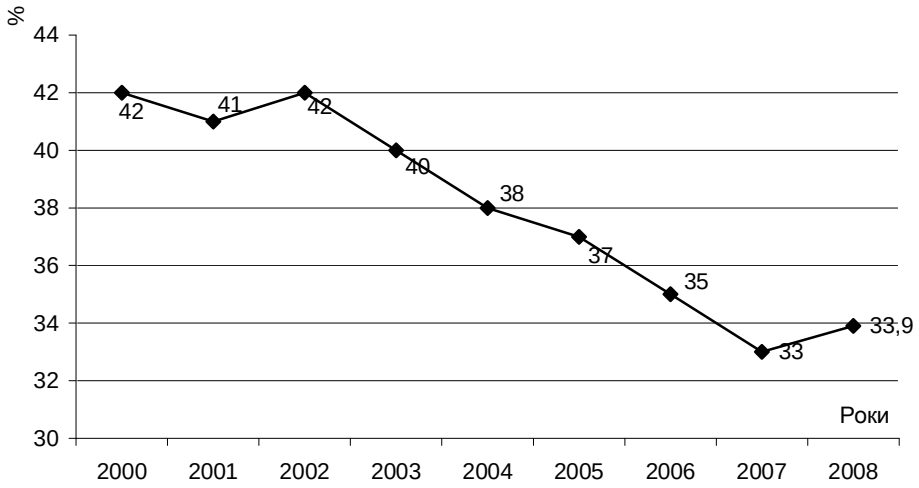

Рис 1. Частка збиткових підприємств в економіці України з 2000-2008 рр. (%)

За економічними прогнозами у 2009 році частка збиткових підприємств може перевищити 50%, так за даними Державного комітету статистики за січень-лютий 2009 р. частка збиткових підприємств значно зросла і становила 43,2% . У таких умовах великого значення набувають нові механізми правового захисту при неплатоспроможності підприємств. Найбільш розповсюдженим у ринковій економіці є механізм банкрутства підприємств. Банкрутство не тільки дозволяє виявляти і виводити з ринку неефективні підприємства, але й сприяє оздоровленню господарюючих суб'єктів, що відчувають тимчасові фінансові труднощі.

В цілому банкрутство проблема, в першу чергу, неспроможності підприємств ефективно вести свою фінансову діяльність, але таке явище досить помітно впливає і на інших суб'єктів ринку. Ця проблема повинна бути предметом державного регулювання в силу негативних наслідків діяльності фінансово неспроможних суб'єктів господарювання не тільки на розвиток економіки країни в цілому, але і на соціальну сферу. Зокрема, фінансово неспроможні підприємства несуть потенційну загрозу для успішно працюючих підприємств – їхніх партнерів, завдаючи їм суттєву економічну шкоду в процесі своєї діяльності. Виникає прострочена дебіторська та кредиторська заборгованість (див. табл. 1.), що негативно позначається на загальноекономічному розвитку країни. А так як обсяги простроченої кредиторської та дебіторської заборгованості постійно зростають, застосування необхідних заходів регулювання даних процесів, з боку державних органів влади, стає очевидним.

Таблиця 1. Показники поточної дебіторської та кредиторської заборгованості за період з 2006-2008 рр. (млн. грн.)[1]

Показники діяльності підприємств	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.10.2008
Поточна дебіторська заборгованість, у тому числі:	320601,3	385228,4	487635	669520,5
- прострочена дебіторська заборгованість	69312,1	59540,5	50471,2	61690,2
Поточна кредиторська заборгованість, у тому числі:	401889,6	463205	582026,4	781216
- прострочена кредиторська заборгованість	88237,4	71841,4	69678,4	87047,2

[1] Джерело. Складено за даними офіційного сайту Державного комітету статистики України – http://ukrstat.gov.ua

Серед інших негативних факторів фінансової неплатоспроможності можна відзначити наступні:

–фінансово неспроможне підприємство ускладнює формування доходної частини державного бюджету та позабюджетних фондів, уповільнюючи реалізацію передбачених програм економічного та соціального розвитку;

–неефективно використовуючи надані йому кредитні ресурси в товарній та грошовій формі, фінансово неспроможне підприємство впливає на зниження загальної норми прибутку на капітал, що використовується в сфері підприємництва;

–примусово скорочуючи об`єми своєї господарської діяльності у зв`язку з фінансовими труднощами, такі підприємства скорочують чисельності робочих місць та кількість зайнятих в суспільному виробництві, посилюючи тим самим соціальну напругу в країни;

– при погіршенні фінансового стану підприємств, досить часто може виникати заборгованість по заробітній платі, що так само негативно впливає на соціальні стандарти життя населення. Незважаючи на значне скорочення обсягів заборгованості по виплаті заробітної плати починаючи з 2006 років, треба відмітити що у зв'язку з погіршенням економічної ситуація дана цифра знову починає стрімко зростати.

Однією з основних перешкод у впровадженні ефективної процедури банкрутства є слабка законодавча база. Законодавство про банкрутство не тільки має стимулювати підприємства до ефективного використання активів і захищати інтереси кредитора, а й може містити механізми, спрямовані на фінансове оздоровлення (санацію) боржника. В світовій практиці законодавство про банкрутство з самого початку розвивалося за двома принципово різними напрямками. Один з них базувався на принципах британської моделі, яка розглядала банкрутство, як засіб повернення боргів кредиторам, що супроводжувалося ліквідацією боржника. Інша модель – американська, передбачала реабілітацію компаній, відновлення її платоспроможності. Однак в сучасних умовах в законодавстві розвинутих країн спостерігається тенденція до зближення, поєднання даних принципів.

Законодавство про неплатоспроможність дає можливість юридичним і фізичним особам, нездатним виконати свої фінансові зобов`язання, звільнитися від більшої частини свого боргу, а підприємствам, які займаються своєю діяльністю на перспективу, надається можливість реорганізувати виробництво, знову набуваючи таким чином фінансової стабільності. Позитивне значення цього інституту складається з трьох складових: вигода окремо взятої особи (при цьому не важливо, чи є ця особа боржником чи кредитором), вигода держави та вигода економічної системи в цілому. Норми законодавства створюють правові основи для відновлення збиткового підприємства, а отже вони стимулюють підприємницьку діяльність, інвестування, прийняття на себе ризику.

Незважаючи на прийняття нової редакції Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", вітчизняне законодавство є надзвичайно недосконалим і потребує подальших корегувань. Основний його недолік полягає у лібералізації процедури визнання підприємства банкрутом. Так, при наявності трьохмісячної прострочки, у разі невиконанні безспірного грошового зобов'язання, розмір якого повинен перевищувати 300 мінімальних розмірів заробітної плати, господарський суд може порушувати справу про банкрутство. Однак, в умовах становлення українського ринку, невиконання боржником свого зобов'язання перед кредиторами протягом трьох місяців після настання дати

його виконання є досить розповсюдженим. А що стосується суми заборгованості, то, наприклад, в Російській Федерації ця сума дорівнює 500 мінімальним розмірам оплати праці.

Банкрутство є однією з підстав для припинення діяльності підприємства. Взагалі, під банкрутством розуміють пов'язану з нестачею активів у ліквідній формі нездатність юридичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити вимоги своїх кредиторів у встановлений для цього строк. Зовнішня ознака банкрутства підприємства — припинення його поточних платежів, якщо воно не забезпечує виконання вимог кредиторів. Підприємство може бути визнане банкрутом або добровільно, або за рішенням суду. Добровільна ліквідація підприємства під контролем суду здійснюється на підставі офіційного оголошення про його неспроможність і заяви боржника, поданої до суду, а примусова – на підставі рішення суду [1, с.53].

Основними передумовами банкрутства — є взаємодія цілого ряду факторів. Одні з них є зовнішніми по відношенню до підприємства (економічні, політичні, демографічні, посилення міжнародної конкуренції, НТП, банкрутство боржників), і у нього практично немає можливості впливати на них, або цей вплив дуже слабкий. Інші такі фактори мають внутрішній характер (зростання дебіторської заборгованості, дефіцит власних оборотних коштів, неефективність фінансових вкладень, відсутність договірної дисципліни тощо) і, як правило, безпосередньо залежать від організації роботи на самому підприємстві [3, с.14].

Банкрутство підприємства є наслідком одночасного впливу на нього усіх цих факторів. Втім у розвинутих країнах з ринковою економікою, з стійкими політичною та економічною системами банкрутства звичайно на 1/3 зумовлені зовнішніми факторами і на 2/3 — внутрішніми. Тому виявивши внутрішні проблеми можна уникнути банкрутства.

Найдієвішим засобом запобігання банкрутству підприємства є фінансова санація. Метою фінансової санації є покриття поточних збитків та усунення причин їхнього виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу та формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру. Проведення справ про банкрутство та неплатоспроможність має свої переваги і недоліки. До останніх належить те, що санація розпочинається занадто пізно і лише тоді, коли кризова ситуація вже сильно розвинулась. В такому випадку для більшості підприємств можлива лише ліквідація. Можливо з цієї причини частка підприємств, які припиняють свою діяльність через проведення санації незначна, що негативно характеризує механізм фінансового відновлення неплатоспроможних підприємств.

В процедурі санації важливо вирішити три задачі. По-перше, необхідно обрати засоби відновлення платоспроможності боржника. По-друге - підготувати умови для реалізації таких засобів. І по-третє - виконати всі поставлені задачі і сплатити (погасити) заборгованість перед кредиторами. Відповідно до цього і побудована вся процедура санації. Вона представляє два великих етапи: а) позапланова санація — комплекс заходів, спрямованих на усунення негативних правових наслідків, заподіяних боржником, які призвели до банкрутства, а також підтримка в звичайному господарському режимі виробничо-господарської діяльності підприємства боржника; б) планова санація — реалізація планових засобів відновлення платоспроможності боржника та погашення заборгованості перед кредиторами [2, с. 14].

Так як масштаби банкрутства підприємств залишаються однаково високими протягом тривалого часу, а в останні місяці спостерігається значне погіршення ситуації, необхідним стає

втручання держави у дані процеси, адже самі підприємства практично не мають потенціалу самостійно покращити свій фінансовий стан. Для здійснення відбору пріоритетних підприємств, які потребують державної фінансової підтримки, необхідно враховувати наявність таких критеріїв:

–потенційна прибутковість;

–високий рівень менеджменту на підприємстві;

–спрямованість на використання нових, ефективних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій;

–можливість експорту (приросту експорту) конкурентоспроможної продукції;

–збереження науково-технічного потенціалу (досліджень і розробок, що мають пріоритетне значення для країни).

Отже, державна допомога може надаватись лише підприємствам, які здатні найбільш ефективно її використовувати та забезпечити відновлення свого фінансового стану, що в свою чергу через механізм оподаткування позитивно вплине на дохідну частину бюджету.

Механізм відновлення платоспроможності боржника має стати ключовим при вирішенні питань заборгованості та фінансового оздоровлення підприємств, збереження робочих місць і виробничого потенціалу країни в цілому. Якщо ж здійснення таких заходів неможливе то найбільш ефективним буде реструктуризація і ліквідація безнадійних підприємств-боржників яка сприятиме перерозподілу ресурсів на користь життєздатних підприємств.

Зарубіжний досвід останніх місяців доводить, що у кризових умовах вплив держави на діяльності підприємств, у тому числі і на проведення процедур банкрутства, є вирішальним. Так на сьогодні уряди більшості розвинутих країн інвестують навіть у збиткові підприємства, закладаючи таким чином базис для подальшого зростання економіки у майбутньому.

Щодо України, то першочергове завдання полягає в тому, щоб сформувати правове середовище, яке забезпечить ефективний захист кредиторів та власників (інвесторів) від ризиків утрати контролю над власністю внаслідок недобросовісного застосування процедур банкрутства. Держава має активізувати участь у процедурах банкрутства підприємств, які перебувають в її власності. Державне втручання з метою відновлення платоспроможності або ефективної ліквідації необхідне для: містоутворюючих підприємств; підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та національної безпеки; екологічно небезпечних підприємств; суб'єктів природної монополії. Водночас потрібно активізувати зусилля правоохоронних органів у виявленні злочинних дій, пов'язаних з фіктивними банкрутствами та їх запобіганню.

Література:

1. Колісник М. К. Фінансова санація і антикризове управління підприємством : навчальний посібник / М. К. Колісник, П. Г. Ільчук, П. І. Віблий. - К. : Кондор, 2007. - 272 с.

2. Поляков Б. Н. Судебные процедуры банкротства в Украине // Хозяйственный процес. - 2002. - №9 - с.22.

3. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : Навч. посібник. – К.:КНЕУ, 2004. – 412 с.

4. http://ukrstat.gov.ua – офіційного сайту Державного комітету статистики України.